

Sebastian Zacharow*

WPŁYW DEPORTACJI AKADIAN NA ESTETYKĘ I POETYKĘ FRANCUSKOJĘZYCZNEGO TEATRU W KANADZIE

Wstęp

Kiedy 21 stycznia 1948 roku wciągnięta zostaje po raz pierwszy flaga Québecu, Kanada nie jest już tym samym miejscem, którym była prawie 200 lat wcześniej, kiedy rozegrały się wydarzenia, nazwane później *Le Grand Dérangement* lub Deportacje Akadian, które pozostawiły niezatarty ślad nie tylko na kartach historii, ale również w kanadyjskiej kulturze. Obchody 200-lecia tych wydarzeń w 1955 roku udowodniły, że nie udało się zniszczyć tradycji Kanady i nawet jeśli po roku 1755 można było odnieść wrażenie, że istnienie rodzącej się kultury jest poważnie zagrożone, to przez następne dziesiątki lat tożsamość kulturowa tliła się w świadomości społecznej. Niniejszy artykuł stawia sobie dwa cele. Po pierwsze przedstawić historyczny proces, który spowodował, że Kanadyjczycy stali się mniejszością wobec Brytyjczyków i ukazać skomplikowane relacje, w jakich przyszło żyć tym dwóm narodowościom po licznych wojnach toczonych w Ameryce Północnej pomiędzy Koroną Brytyjską a Królestwem Francji. Po drugie wykazać ewolucję estetyki francuskojęzycznego teatru kanadyjskiego będącą wynikiem deportacji Akadian. Jako przykład posłużą trzy sztuki teatralne, będące tekstami dramatycznymi reprezentatywnymi dla poszczególnych etapów trudnej historii akadiańsko-kanadyjskiej: *Le Théâtre de Neptune* (1609) jako teatr okresu francuskiej dominacji Nowej Francji, *Le Drame du peuple acadien* (1930) jako etap poetyki martyrologii Akadian oraz *La Saguine* (1971), przedstawiający estetykę, na którą wpływ wywarła Spokojna Rewolucja, gdzie Akadia staje się nostalgicznym miejscem, rodzajem skansenu, do którego powraca się myślami bez dręczącego poczucia krzywdy.

* Sebastian Zacharow — adiunkt w Instytucie Romanistyki UŁ zajmuje się retoryką i poetyką teatru francuskiego i kanadyjskiego. sebastian.zacharow@uni.lodz.pl

Zniewolenie Kanadyjczyków przez brytyjskie władze

Na skutek postanowień traktatów pokojowych kończących wojnę o sukcesję hiszpańską, Kanadyjczycy z terenów dzisiejszej Nowej Szkocji i Nowej Funlandii stają się „nowymi poddanymi” króla Anglii, w odróżnieniu od „starych poddanych”, czyli Brytyjczyków.

W tym czasie Kanadyjczykami nazywamy mieszkańców Ameryki Północnej mówiących po francusku. Akadia jest kolonią będącą częścią Nowej Francji. Pierwotnie wspierana przez hugenotów, następnie przez jezuitów. Francuzi osiedlają się w Ameryce Północnej w 1608 roku, kiedy to Samuel de Champlain otrzymuje od króla misję utworzenia kolonii „w dogodnym miejscu wzdłuż Wielkiej Rzeki” Wraz z 28 mężczyznami (w tej ekspedycji nie uczestniczą kobiety) Champlain podejmuje się zadania i wznosi osadę Québec będącą embrionem pierwszej francuskiej kolonii, która rozwinie się następnie wzdłuż Rzeki Świętego Wawrzyńca.

Kiedy w roku 1760 generał Jeffrey Amherst ogłasza osiągnięcie pokojowego porozumienia, wydaje się, że relacje pomiędzy brytyjską większością a francuską mniejszością w Kanadzie należą do dość udanych. W rozwieszonych afiszach nakazuje żołnierzom żyć w harmonii z mieszkańcami, a mieszkańcom — przyjmować i traktować Brytyjczyków jak braci i współobywateli. Generał nakazuje także dowódcom milicji rozwiązywać pokojowo wszelkie spory pomiędzy nowymi a starymi poddanymi. Niestety pomimo tego typu deklaracji, jakkolwiek szczere by nie były, sytuacja Kanadyjczyków jest coraz trudniejsza. Społeczność francuska jest „zagrożona w swej tożsamości narodowej, poddana obcym strukturom polityczno-ekonomicznym, zredukowana do rangi mniejszości narodowej”¹.

Brytyjska obecność wojskowa powoduje, że Kanadyjczycy są prawnie zobligowani do kwaterowania angielskich żołnierzy w swoich domach. Niektóre Kanadyjki ulegają nawet urokowi Anglików, co zostaje nazwane przez proboszcza parafii Sainte-Anne-de-la-Pérade „rozpustnym skandalem”. Kobietom żyjącym w związku z nowoprzybyłymi odmawia się sakramentów, a kler coraz poważniej obawia się zgubnego wpływu tych mieszanych związków na praktykowanie religii katolickiej.

W tym czasie w Anglii wyznawanie religii katolickiej nie jest dozwolone. Odpowiedzialny za kolonie Lord Egremont, dla którego papizm jest poważnym grzechem, wnioskuje w dniu 12 grudnia 1761 roku do generała Amhersta, aby wydał lokalnym zarządom polecenie zakazujące poniżania Kanadyjczyków poprzez wypominanie im wyznawania „ślepej religii, którą mają nieszczęście praktykować”².

¹ J. Kwaterko, *Literatura quebecka w poszukiwaniu tożsamości*, „Literatura na Świecie” 1984, nr 7 (156), s. 137.

² J. Lacoursière, *Une histoire du Québec*, Québec 2002, s. 71.

Wymienione wyżej *quasi* opiekuńcze wobec Francuzów postawy nie są jednak w stanie wymazać z kart historii wydarzeń, które miały miejsce w 1755 roku. Rozpoczęty wtedy okres deportacji jest „najmroczniejszym czasem obecności francuskiej na terytorium brytyjskim”³. Francuzi, którzy nigdy nie zaakceptowali zawartego w 1713 roku traktatu w Utrechcie, na mocy którego utracili Nową Funlandię, zatokę Hudsona i Akadię, zachęcali Akadian (francuskich Kanadyjczyków) do osiedlania się na terytoriach Isle Royale i wzdłuż rzeki Świętego Wawrzyńca (co w pewien sposób tłumaczy dzisiejszą obecność ludności francuskojęzycznej w regionie Québecu). Brytyjczykom od początku bardzo zależy na zdominowaniu Akadii, ze względu na rolnictwo i łowiska, dlatego decydują o wzmocnieniu brytyjskiej kolonizacji tego regionu. W 1749 roku gubernator Cornwallis decyduje o założeniu portu Halifax i osiedleniu tam 2500 Anglików. Na skutek traktowania ich jak obywateli gorszej kategorii, a jednocześnie nie mając zamiaru wchodzić w konflikt z coraz liczniejszą ludnością brytyjską, wiosną 1750 roku, Akadianie proszą o zezwolenie na opuszczenie Nowej Szkocji. Jednak gubernator Cornwallis, obawiając się, że zasilą oni wrogie siły francuskie w innych rejonach, odmawia opuszczenia dotychczasowych siedzib, informując, że paszporty zostaną wydane dopiero, gdy do prowincji wróci spokój.

„Problem akadiański” niepokoi jednak angielskie władze. Pomimo deklarowanej neutralności, ci „neutralni Francuzi” mogą przecież w każdej chwili przestać nimi być. Na wszelki wypadek francuska mniejszość zobligowana była do podpisywania „serment d’allégeance”, przysięgi wierności koronie brytyjskiej, na co w większości przystawała. Jednak opowieszenie się Francuzów po stronie Mikmaków spowodowało, że postanowiono raz na zawsze pozbyć się Akadian. W 1755 roku, po zaatakowaniu słabo bronionych fortów Beauséjour i Gaspéreau Anglicy postanowili wysiedlić Akadian z dotychczas zajmowanych terenów i wysłać ich bądź do prowizorycznych obozów, które w rzeczywistości okazywały się obozami śmierci, bądź przekazać ich Amerykanom albo Francuzom. Na skutek deportacji Dolna Kanada została „oczyszczona” z 15 000 francuskojęzycznej ludności.

Zawarcie Pokoju Paryskiego w 1763 roku prawnie cementuje rosnącą w siłę brytyjską tożsamość Nowej Francji, podczas gdy powracający przez kolejne 100 lat Akadianie próbują odzyskać utraconą więź z dawną Akadią. Po zawarciu Pokoju Paryskiego Akadianie otrzymują od rządu w Londynie pozwolenie na ponowne osiedlanie się na terenach, gdzie wcześniej znajdowała się Akadia. Nie wolno im jednak zamieszkiwać ziem bezpośrednio skonfiskowanych w 1755 roku. Gubernator James Murray, który zastąpił w funkcji zarządcy generała Amhersta, odradza zezwolenie Akadianom na powrót na ich dawne ziemie, tłumacząc, że

³ D. Lamontagne, *Le culte de sainte Anne en Acadie: étude ethnohistorique*, Québec 2011, s. 179.

miejsca te spowodują upamiętnianie nieszczęść, które przekazywane będą z pokolenia na pokolenie, a to może spowodować niechęć do rządu, do którego Akadianie zdążyli już przywyknąć⁴.

Obserwuje się osiedlanie licznych grup Akadian w prowincji Québec i w całej dolinie Rzeki Świętego Wawrzyńca, gdzie pod koniec XVIII wieku znajdować się będzie największe skupisko ludności akadiańskiej.

Akadianom wolno wracać w małych grupkach. Ponadto muszą bezwarunkowo zaakceptować przysięgę wierności królowi. Wydaje się, że asymilacja Akadian przebiega w tym okresie na tyle skutecznie, że kiedy wybucha Rewolucja Amerykańska, paradoksalnie to najstarsze kolonie brytyjskie dążą do zrzucenia angielskiego jarzma, podczas gdy Kanada pozostaje wierna koronie. Co prawda w niektórych miejscach Nowej Szkocji odczuwa się nastroje proamerykańskie, ale na ogół ludność tego regionu zachowuje w tym względzie neutralność.

Zawarcie pokoju wersalskiego w 1783 roku uznającego niepodległość trzynastu kolonii amerykańskich powoduje, że od tej chwili Imperium Brytyjskie w Ameryce Północnej obejmuje obszar będący niegdyś Nową Francją. Niestety osłabienie Wielkiej Brytanii poprzez utratę jej kolonii nie wróżyło niczego dobrego dla francuskojęzycznej ludności Kanady. Tysiące amerykańskich lojalistów wiernych Anglii zmuszonych jest opuścić niepodległe Stany. W nadziei otrzymania wsparcia ze strony Anglii przenoszą się do Kanady, a zwłaszcza do Nowej Szkocji i Nowego Brunswiku. Przekonani o wyższości brytyjskich instytucji, dążą do zorganizowania w dawnej Nowej Francji społeczeństwa będącego odzwierciedleniem ich wizji świata, w której hierarchia i wierność monarchii brytyjskiej mają wartość nadrzędną.

Dochodzi do specyficznej sytuacji, wręcz próby sił między francuskojęzyczną mniejszością a dwiema anglojęzycznymi większościami, z których jedna, lojalistów, jest mniejszością wobec drugiej, kanadyjskiej. Przybycie lojalistów nie wróży Akadianom niczego dobrego. Nowo przybyli proszą króla o utworzenie nowej prowincji, w której mogliby czuć się większością. Nie ufają mieszkańcom Nowej Szkocji, to znaczy anglofonom przybyłym tu przed 1776 rokiem, którzy ich zdaniem zachowują zbyt daleko idącą neutralność. W odpowiedzi na ich prośbę król tworzy w 1784 roku dwie prowincje: Nowy Brunswik i Cape-Breton.

Jednocześnie Brytyjczycy starają się wymazać francuską przeszłość zdobytego terytorium. Masowo zmieniają nazwy miejscowości. Rivière-aux-Canards staje się Cornwallis, Baie Verte — Cumberland, Chignectou — Amherst, Tintamarre — Sackville, Cap Fourchu — Yarmouth itd. Proces zmiany francuskich nazw trwa jeszcze w XIX wieku, już po powrocie Akadian. Petit Salut przekształcone zostaje w Edmundston, a Le Coude w The Bend (dzisiejsze Moncton).

⁴ R. Pichette, *Sanctifié dans la captivité; vivifié par la foi : L'Église en Acadie et la commémoration des événements de 1755*, „Études d'histoire religieuse” 2009, s. 109–110.

Sąsiedztwo ludności anglojęzycznej nigdy nie było sprzyjające dla Akadian. Przybycie lojalistów jeszcze nasiliło obawy. Dlatego właśnie między 1784 a 1786 rokiem wielu Akadian imigruje na Północ, w kierunku regionu Madawaska, liczna imigracja udaje się do Québecu, wielu jest też tych, którzy osiedlają się w Luizjanie.

Obawy Brytyjczyków nie są bezzasadne. Następuje nabywanie świadomości narodowej Akadian, ale proces ten jest bardzo długotrwały, bowiem dramatyczne skutki deportacji okazały się poważniejsze, niż można by przypuszczać. Akadianie rozproszeni są po dwóch stronach Atlantyku, nie ma rodziny, która by nie straciła kogoś bliskiego podczas deportacji.

Powrót na dawne ziemie zajmuje diasporze akadiańskiej blisko wiek. To wystarczająco dużo czasu, aby wykształcić nową świadomość, a nawet nową tożsamość. Z powodu deportacji, nieznanych przecież Francuzom na Starym Kontynencie, Akadianie mają z francuską świadomością dużo mniej wspólnego, niż przed wygnaniem.

Formowanie odrębnej świadomości narodowej nie wynika wprawdzie bezpośrednio z pamięci o deportacjach, lecz ma związek z klimatem, codziennymi kontaktami z Indianami i oddaleniem geograficznym od Francji⁵.

Na skutek odmiennych od Francuzów losów, Akadian z Francją łączy już tylko język, a z powodu braku własnego państwa, z narodowo-tożsamościowego punktu widzenia, znajdują się w sytuacji duchowego zawieszenia. Myślący po francusku, wyznający religię katolicką i jednocześnie będący obywatelami Imperium Brytyjskiego, Akadianie muszą na nowo określić swoją tożsamość.

Można, rzecz jasna, podnieść zarzut, że wygnanie nie powoduje jeszcze utraty tożsamości narodowej. Jako przykład może posłużyć Polska, która też na ponad wiek zniknęła z mapy świata, a jednak świadomość narodowa Polaków pozostała niewzruszona. Podkreślić jednak należy, że Akadianie w czasie deportacji znaleźli się w sytuacji specyficznej. Nie mieli długiej historii piśmiennictwa, a co do tożsamości narodowej bliscy byli Francuzom. Tymczasem francuska tożsamość narodowa zanikła z powodu tragicznej historii, która dotknęła Akadian i której Francuzi nie doświadczyli. W rezultacie Akadianie stali się niefrancuskimi Francuzami, posługującymi się językiem francuskim, jednak bez zapisanej literatury narodowej w języku francuskim.

Utrzymująca się przez dziesiątki lat stagnacja w produkcji teatralnej w języku francuskim wynika z wielu czynników. Po trudnym okresie wygnania, kiedy ludność francuskojęzyczna powraca do Kanady, relacja większość — mniejszość w dziedzinie kultury pozostaje bardzo wyraźna. Między 1765 a 1825 rokiem francuska populacja Kanady nie dysponuje wystarczającymi środkami finansowymi, aby móc wspierać teatr w języku francuskim. Po brytyjskim podboju elita finan-

⁵ J. Kwaterko, *Dialogi z Ameryką. O frankofońskiej literaturze w Québecu i na Karaibach*, Kraków 2003, s. 62.

sowa Nowej Francji zostaje rozczłonkowana, a najzamożniejsi jej przedstawiciele powracają do Francji⁶. Kanadyjska burżuazja traci wszelkie monopole handlowe na rzecz Brytyjczyków i nie jest zainteresowana finansowaniem działalności teatralnej. Na początku XIX wieku anglojęzyczni mieszkańcy Kanady odgrywają dominującą rolę w życiu gospodarczym i narzucają własną kulturę. Relację mniejszość-większość należy w tym okresie rozpatrywać z dwóch punktów widzenia: mieszkańcy anglojęzyczni stanowią 30% ludności Kanady, ale jednocześnie reprezentują 70% handlowców i kupców⁷ i jeśli decydują się na otwieranie sal teatralnych, to uprzywilejowane miejsce zajmują w nich przedstawienia angielskich twórców. Po 1829 roku, kiedy kontrola nad systemem edukacji przechodzi w ręce rządu, sztuki w języku francuskim można coraz częściej obejrzeć w teatrach przyszkolnych. W repertuarach dominują jednak francuscy klasycy — Racine, Molière i Corneille, a nie rodzime produkcje kanadyjskie⁸.

Théâtre de Neptune — zniewolenie Indian przez władze francuskie

Pierwsza produkcja teatralna w Ameryce Północnej przygotowana zostaje dwa lata po ustanowieniu francuskiej kolonii Port-Royal przez Pierre'a Dugua de Mons i Jeana de Poutrincourta, który w 1605 roku wraz z Samuelem de Champlainem i z pomocą 120 mężczyzn wznieśli osadę, mającą służyć za początek zaludnienia tych ziem francuskimi osadnikami⁹. Ponieważ Port-Royal nie dysponuje w tym czasie salą teatralną, baśniowo-muzyczne widowisko teatralne wystawione zostaje na łodziach w zatoce Annapolis 14 listopada 1606 roku. Sama sztuka ukaże się drukiem dopiero w 1609 roku, gdy jej autor, Marc Lescarbot, po powrocie do Paryża opublikuje zbiór *Les Muses de la Nouvelle-France*.

Założyciel Port-Royal, Jean de Poutrincourt wyrusza wraz z Samuelem de Champlainem we wrześniu 1606 roku eksplorować ziemie na południe od Port-Royal w celu znalezienia dogodnego miejsca do założenia kolejnej kolonii. W czasie ich nieobecności odpowiedzialny za Port-Royal zostaje Marc Lescarbot. Aby uczcić powrót Poutrincourta i jego floty, Lescarbot komponuje poemat dramatyczny *Le Théâtre de Neptune en la Nouvelle-France* (Teatr Neptuna w Nowej Francji). Jego premiera odbywa się dwa lata przed założeniem Québecu. Tekst Lescarbota, będący pierwszą w historii produkcją dramatyczną w Kanadzie, przedstawia boga Neptuna w otoczeniu sześciu Trytonów i czterech „sau-

⁶ B. Burger, *L'Activité théâtrale au Québec (1765–1825)*, Ottawa 1974, s. 328.

⁷ *Ibidem*, s. 330.

⁸ *Ibidem*, s. 328.

⁹ R. Lacour-Gayer, *Histoire du Canada*, Paris 1966, s. 54–55.

vages” (dzikusów) wspólnie płynących na łodzi, aby powitać zbliżającą się flotę Poutrincourta. Neptun zabiera głos, aby wyrazić swoje pełne poparcie Francuzom, następnie Trytoni wychwalają ich przedsięwzięcie. W kolejnej odsłonie „Dzikusy” składają Francuzom dary, a na koniec wszyscy razem udają się na podniosłą ucztę. Nawet jeśli inscenizacja jest dość odważna (widowisko grane jest na wodzie w połowie listopada), a wartość literacka nie wyróżnia się szczególnymi walorami, spektakl Lescarbota wypełnia kulturalną pustkę nowej kolonii, gdzie codziennością jest budowa miasta i radzenie sobie w nowej rzeczywistości¹⁰.

Poza czysto artystycznym aspektem widowiska należy jednak zwrócić uwagę na propagandowy wymiar sztuki Lescarbota, która przedstawia społeczną interakcję wyrażoną w formie dzieła sztuki. Poprzez dary składane francuskim kolonizatorom, Mikmakowie, bez względu na łączące ich z kolonizatorami przyjazne stosunki, uznają dominację Francuzów, którzy będąc wprawdzie w mniejszości liczebnej, narzucają nową kulturę ludom tubylczym. Spektakl jest symboliczną demonstracją władzy i dominacji kolonialnej¹¹. Nie bez znaczenia pozostaje fakt nazywania Mikmaków i Algonkinów „dzikusami” — w umysłach Francuzów Indianie pozostają istotami niższej kategorii, co tym bardziej uzasadnia konieczność roztoczenia nad nimi intelektualnej opieki i wpojenia im kultury europejskiej.

Kulturalna hegemonia kolonialna wyraża się przede wszystkim w języku — pierwsza sztuka teatralna w Ameryce napisana została po francusku i nawiązuje swoją estetyką do teatralnych produkcji europejskich. Lescarbot nawiązuje bezpośrednio do typu spektakli znanych na europejskich dworach, tworzonych z okazji tryumfalnych wjazdów królewskich — w Lyonie w 1548, w Paryżu w 1549, w Rouen w 1550, odwołujących się do triumfów z czasów rzymskich. Również organizacja spektaklu nawiązuje do popularnych w końcu XVI wieku baletów, jak na przykład *Ballet comique de la Reine*, wystawionego z okazji zaręczyn księcia de Joyeuse w 1581 roku, gdzie widzowie oglądają otoczoną Trytonami Kirke, powożącą karetę zaprzęzoną w trzy morskie konie¹².

Sztuka Lescarbota stanowi więc demonstrację siły, nie tylko militarnej, ale przede wszystkim kulturowej pierwszych kolonistów francuskich, którzy zdominowali cywilizacyjnie Indian, narzucając im europejski styl bycia i europejskie tradycje. Mitologiczny bóg mórz potwierdza, że przybyli na statkach Francuzi założyli akadiańską osadę Port-Royal zgodnie z jego wolą i że odtąd są panami tych ziem. Późniejsze deportacje całkowicie zmodyfikowały ten punkt widzenia i spowodowały diametralną zmianę estetyki i tematyki teatralnej.

¹⁰ N. Desjardins, M. Plourde, *400 ans de théâtre au Québec*, Montréal 2008, s. 20.

¹¹ D. King, *Sinking Neptune* [online], dostępny w Internecie: <http://www.optative.net/wp-content/uploads/2012/10/sinkingneptune.pdf>, [dostęp: 1 grudnia 2017].

¹² R. Arbour, „Le Théâtre de Neptune de Marc Lescarbot”, w: *Le Théâtre canadien-français*, éd. par P. Wyczynski, Montréal 1976, s. 30.

Akadiańska martyrologia Jeana-Baptiste'a Jégo

Deportacje Akadian bez wątpienia przyczyniają się do pojawienia się wątku martyrologicznego w świadomości francuskich Kanadyjczyków. Za przykład posłużyć może reprezentatywny pod tym względem tekst Jeana-Baptiste'a Jégo *Le Drame du peuple acadien* (*Dramat ludu akadiańskiego*), wystawiony po raz pierwszy 21 kwietnia 1930 roku w Collège Sainte-Anne w Nowej Szkocji i opublikowany w formie pisemnej w marcu 1932 roku w Paryżu. Widowisko ma charakter rekonstrukcji historycznej, przygotowanej z dużym rozmachem. Występuje w nim aż 30 postaci znanych z imienia, a na scenie pojawiają się dodatkowo dziesiątki statystów. W dziewięciu odsłonach ukazane są dzieje Akadian, przypominające biblijną historię ludu wybranego. Akcja rozpoczyna się w 1745 roku, kiedy Akadianie wiodą spokojne, wolne od trosk, życie. Ukazane jest ich przywiązanie do religii katolickiej, do której z największą niechęcią będzie się później odnosił brytyjski najeźdźca. W kolejnych obrazach obserwujemy rosnące napięcie związane z angielską dominacją, wreszcie aresztowania i deportacje francuskojęzycznej ludności. Duży nacisk położony jest na ukazanie cierpienia całego narodu, po czym, w ostatnim, dziewiątym obrazie, Akadianie wracają do Kanady, aby żyć według zwyczajów ich przodków¹³.

Reprezentatywność dramatu Jégo polega nie tylko na ukazaniu krzywdy, która stała się udziałem ludu akadiańskiego. Stanowi ona bowiem apologię katolicyzmu w epoce silnej dominacji Kościoła Katolickiego we francuskojęzycznej Kanadzie. Jezuici są ostoją jedynej słusznej religii i przeciwstawiają się heretyckim protestantom. W ten sposób *Le Drame du Peuple acadien* nie jest jedynie rekonstrukcją historyczną, ale zachętą do kultywowania religii i zwyczajów Akadian sprzed deportacji. Sztuka ukazuje dążenie mniejszości do zachowania własnej tożsamości, opartej na tradycjach przekazywanych z pokolenia na pokolenie.

Poetyka *Le Drame du Peuple acadien* wpisuje się w istniejący od początku XX wieku nurt odtwarzania historii Akadian na różnych płaszczyznach życia kulturalnego. Począwszy od zwołanego po raz pierwszy w 1881 roku konwentu Akadian delegaci reprezentujący różne regiony zachęcają wszystkich Akadian do upamiętniania krzywdy, tułaczki i zwycięstwa ich przodków, którym udało się zachować tożsamość. Gazety tamtego okresu publikują liczne artykuły upamiętniające exodus Akadian i poruszają ich historię, podkreślając jej wymiar religijny i patriotyczny¹⁴. Tym samym wymiar martyrologiczny deportacji Akadian staje

¹³ É. Rinfret, *Le Théâtre canadien d'expression française*, vol. 1, Ottawa 1975, s. 240–241.

¹⁴ J. Perron, *Théâtre de Collège: Une Interdépendance Précaire en Acadie*, „Theatre Research in Canada / Recherches théâtrales au Canada” [online], dostępny w Internecie: <https://journals.lib.unb.ca/index.php/TRIC/article/view/7262/8321>, [dostęp: 30 grudnia 2017].

się w kulturze rodzajem *catharsis*, bez którego nie można by przejść do etapu zaakceptowania przeszłości i wspominania jej z niekiedy bolesną, nostalgią, czego uosobieniem jest trzecia z omawianych sztuk — *La Sagouine*.

***La Sagouine* i współczesny teatr akadiański — akceptacja i nostalgia**

W opublikowanej w 1979 roku powieści *Pélagie-la-Charette* jej autorka, Antonine Maillet, z pochodzenia Akadianka, odtwarza nastrój panujący w połowie XVIII wieku, kiedy francuskojęzycznym Kanadyjczykom pozwolono ponownie osiedlać się w Kanadzie. Główna bohaterka, Pélagie Bourg, po latach nędzy postanawia wraz z dziećmi powrócić do Akadii. Kupuje wóz i wyrusza w drogę, która na skutek rozmaitych okoliczności będzie trwała dziesięć lat, stając się metaforyczną odyseją. Do Pélagie przyłączają się kolejni bohaterowie powracający do swojej „ziemi obiecanej”, a ich udziałem stają się ważne wydarzenia historyczne — masakra bostońska i wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Powieść Maillet staje się w ten sposób metaforą odradzania francuskiej Kanady w nowej, zdominowanej przez brytyjską większość, rzeczywistości.

Jednak najbardziej znanym dziełem Maillet jest *La Sagouine*, sztuka teatralna, której wydanie w 1971 roku zbiega się w czasie w powolnym osłabieniu konieczności podkreślania frankofońskiej tożsamości Québecu. W latach 60. i 70. XX wieku, francuskojęzyczna literatura w Kanadzie pragnie nadal podkreślić swoją autonomię i ważną misję dziejową. W 1976 roku odczuwa się nastroje nacjonalistyczne, jednak w referendum w roku 1980 oraz kolejne — w roku 1995 świadczą o słabnącej roli tego typu narracji. Można przyjąć, że pod koniec lat 70. quebecki nacjonalizm zaczyna słabnąć¹⁵.

La Sagouine można określić jako jaskółkę zapowiadającą te zmiany. Nie chodzi o niechęć do odwoływania się do akadiańskiej przeszłości. Wprost przeciwnie — tożsamość akadiańska oraz jest podkreślanie są głównym tematem tej sztuki. Chodzi jednak o sposób przedstawiania Akadian.

Główna bohaterka, 72 letnia La Sagouine, której przydomek oznacza w języku polskim łachmaniarkę, szmaciarkę i obdartuskę, nie potrafi ani czytać ani pisać. Potrafi natomiast opowiadać, a w jej opowieściach wskrzeszony zostaje świat, który Akadianie chcą chronić jako swoją tożsamość kulturową. Mieszkan-ka akadiańskiej wioski Bouctouche, z zawodu praczka, córka i żona rybaka, bohaterka dzieli się swoimi przemyśleniami na temat spraw ważnych i błahych. Jej monologi są czasami komiczne, czasami wzruszające, ale zawsze charakteryzują

¹⁵ É. Tonnet-Lacroix, *La Littérature française et francophone de 1945 à l'an 2000*, Paris 2003, s. 381.

się trafnością spostrzeżeń i niepodważalną logiką w ocenie ludzi zamieszkujących jej rodzinne strony. La Sagouine jest prawdziwa, szczerza, jakby dopiero co została przeniesiona ze swojej wioski. Posługuje się językiem, który określić można mianem „akadiański”. Nie jest to bowiem *joual*, socjolekt robotniczych warstw społecznych zamieszkujących Québec. Nie jest to również *chiac*, francusko-angielska mieszanina językowa, którą spotkać można w Nowym Brunswiku. Odnosimy wrażenie, że bohaterka mówi do nas językiem Akadian sprzed deportacji¹⁶. W ten sposób Antonine Maillet zaprasza czytelników i widzów nie tylko do świata, który został zniszczony, ale widowisku temu nadaje dodatkowy wymiar, ożywiając ten świat oryginalnym narzędziem komunikacji Akadian.

Daleka od idealizacji otaczającego ją świata, udziałem bohaterki sztuki stało się wiele trosk, które dotknęły Akadian. Jednak pomimo przeciwności, biedy i całego pasma nieszczęść udało jej się prowadzić szczęśliwe życie i zachować pogodę ducha. La Sagouine symbolizuje to, co w Akadianach najistotniejsze — umiejętność zachowania tożsamości pomimo przeciwności losu, a nawet pogardy ze strony otoczenia oraz umiejętność „trwania ludu, który nie potrafi umrzeć”¹⁷.

O popularności *La Sagouine* świadczy fakt, że tylko Viola Léger, pierwsza aktorka, która wcieliła się w tę postać, zagrała ją ponad 2000 razy, za co została uhonorowana wieloma odznaczeniami, w tym Orderem Kanady.

Zakończenie

Skomplikowane wydarzenia historyczne będące udziałem kolonizatorów Nowej Francji uniemożliwiają jednoznaczną ocenę postaw zarówno najeźdźców, jak i ludów kolonizowanych. Kolonizatorzy będący w początkowym okresie Francuzami, na skutek tragicznych wydarzeń związanych z deportacjami dokonywanymi przez Anglików, wykształcili własną, niezależną tożsamość, której jedynym spoiwem z Francją stał się jedynie język. To właśnie w języku francuskim powstawały pierwsze sztuki teatralne wystawiane w Kanadzie, a kiedy francuskojęzyczna ludność Kanady stała się mniejszością wobec ludności brytyjskiej, teatr w tym języku pozwalał utrzymywać nowo ukształtowaną tożsamość. Należy podkreślić, że powyższe studium relacji brytyjsko-francuskich w Kanadzie nie ma na celu historycznej analizy, a wymienione trzy sztuki teatralne nie stanowią najważniejszych dzieł w historii kanadyjskiego teatru. Ukazana została jedynie rola dzieła sztuki, w tym wypadku tekstów dramatycznych, w kształtowaniu postaw ludzkich związanych ze znalezieniem się w sytuacji mniejszość-większość.

¹⁶ W. Ayres-Bennett, *A History of the French Language Through Texts*, London, New York 1996, s. 267.

¹⁷ G. Desmeules, Ch. Lahaie, *Les Personnages du théâtre québécois*, Québec 2000, s. 97.

Le Théâtre de Neptune, *Le Drame du Peuple acadien* i *La Saguine* są do pewnego stopnia reprezentatywne, kiedy chce się zrozumieć etapy relacji narodowościowych w Ameryce Północnej od okresu Nowej Francji do Spokojnej Rewolucji.

Bibliografia

- Arbour R., „*Le Théâtre de Neptune de Marc Lescarbot*”, w: *Le Théâtre canadien-français*, éd. par P. Wyczynski, Montréal 1976.
- Ayres-Bennett W., *A History of the French Language Through Texts*, London–New York 1996.
- Burger B., *L'activité théâtrale au Québec (1765–1825)*, Ottawa 1974.
- Desjardins N., Plourde M., *400 ans de théâtre au Québec*, Montréal 2008.
- Desmoules G., Lahaie Ch., *Les Personnages du théâtre québécois*, Québec 2000.
- Kwaterko J., *Dialogi z Ameryką. O frankofońskiej literaturze w Québecu i na Karaibach*, Kraków 2003.
- Kwaterko J., *Literatura quebecka w poszukiwaniu tożsamości*, „Literatura na Świecie” 1984, nr 7 (156).
- Lacour-Gayer, *Histoire du Canada*, Paris 1966.
- Lacoursière J., *Une histoire du Québec*, Québec 2002.
- Lamontagne D., *Le culte de sainte Anne en Acadie: étude ethnohistorique*, Québec 2011.
- Pichette R., *Sanctifié dans la captivité; vivifié par la foi: L'Église en Acadie et la commémoration des événements de 1755*, „Études d'histoire religieuse” 2009.
- Rinfret É., *Le Théâtre canadien d'expression française*, vol. 1, Leméac, Ottawa 1975.
- Tonnet-Lacroix É., *La Littérature française et francophone de 1945 à l'an 2000*, Paris 2003.

Sebastian Zacharow

The impact of Acadian deportation on the aesthetics and poetics of the French-language theater in Canada

(summary)

This article has two goals. The first goal is to present a historical process which forced the Canadians to become a minority towards the British and to show the complicated relationships in which these two nationalities had to live after the numerous wars waged in North America between the British Crown and the Kingdom of France. The second goal is to show the evolution of the aesthetics of the francophone Canadian theater being the result of the Acadian's deportation. In this context, three theatrical plays, which are dramatic texts representative of various stages of the difficult Acadian-Canadian history, will be used as examples: *Le Théâtre de Neptune* (1609) as a representative of the theater

of the period of the French dominance in the New France; *Le Drame du peuple acadien* (1930) as a stage in the poetics of the Acadian martyrology; and *La martyrdom Saguine* (1971), depicting the aesthetics influenced by the Quiet Revolution, where Acadia becomes a nostalgic place, in a way an open-air museum, where thoughts are returned without a tormenting sense of injustice.

Keywords: Canadian theater, Acadian's deportation

Słowa kluczowe: Teatr kanadyjski, deportacja Akadian

Tłum. Piotr Chojnacki